

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

1(60)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2022

**ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ԲԱՅԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆ
ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՀԱՄԱՐԺԵՔՆԵՐԸ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

ԷԼԻԶԱ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

Համառոտագիր

Գերմաներենի գործառական բայական կայուն կապակցությունները, լեզվաքննադատների թիրախում գտնվելով՝ անտեսվել են հետազոտողների կողմից: Դրանց բուն լեզվաբանական հատկանիշներով սկսել են զբաղվել միայն XX դարի կեսերից՝ պայմանավորված անվանական ոճի զարգացման միտումով: Այս կապակցությունների բաղադրիչային վերլուծությունը և հայերենի նմանօրինակ կառույցների հետ զուգադրությունը հնարավորություն կտան որոշելու դրանց իմաստաբանական, ձևաբանական և շարահյուսական բնութագրերը և հստակեցնելու դրանց դերը լեզվի կառուցվածքում:

Հիմնաբառեր՝ գործառական բայ, բայանվանական կապակցություն, անվանական ոճ, հարադիր բայ, կերպ, բայասեռ

Ներածություն

Գործառական բայական կայուն կապակցությունները, այսուհետ՝ ԳԲԿԿ, համեմատաբար ուշ են սկսել հետազոտվել: Պատճառն անվանական խմբերի չհիմնավորված թերաբժնորոմն էր: Լեզվի զարգացման միտումները ստիպեցին լեզվաբաններին վերանայել իրենց կարծրատիպային վերաբերմունքը լեզվի այս կառույցների նկատմամբ: Լեզուն «չմտածված» միավորներ չի հանդուրժում, ուստի բայանվանական այս կառույցները ձևավորվել են որպես անհրաժեշտություն: Հոդվածում առաջին անգամ ԳԲԿԿ-ները վերլուծության են ենթարկվելու հայերենի հարադիր բայերի հետ՝ զուգադրության մեթոդով: Հոդվածի նպատակն է հայ լեզվաբանների ուշադրությունը հրավիրել հարադիր բայերի այն

հատկությունների վրա, որոնք անհրաժեշտ չափով չեն ներկայացվել հայերենագիտության մեջ: Այն կարող է նաև գերմաներեն սվորողների համար, քանի որ ԳԲԿԿ-ների գիտակցված կիրառությունը նաև հաղորդակցական-գործաբանական խնդիրներ է լուծում:

1. Գերմաներենի գործառական բայական կայուն կապակցությունները գերմանագիտական ուսումնասիրություններում

Գործառական բայական կայուն կապակցությունները, այսուհետ՝ ԳԲԿԿ, համամատարար ուշ են սկսել հետազոտվել: Պատճառն անվանական խմբերի թերարժեքումն էր: Մինչև 1960-ականները դրանք դիտարկվել են միայն ոճաբանության տեսանկյունից, այն էլ՝ ոչ դրական լույսի ներքո: Դա վկայում են ԳԲԿԿ-ներին տրված հետևյալ բնորոշումները. *Substantivitis* (գոյականների չափազանցված կիրառություն), *Hauptwörterseuche* (գլխավոր բառերի՝ համաճարակ), *Sprachbeulen* (լեզվափուչիկներ), *Papieridiom* (փաստաթղթային դարձվածք) կամ *Bureaukratenwort* (բյուրոկրատների խոսք) (Von Polenz, 1964, s.17):

Եվ չնայած քննադատություններին, անվանական ոճը գնալով ավելի հաճախադեպ է դառնում՝ հատկապես մասնագիտական տեքստերում: Գոյականացման միջոցով տեղեկության սեղմումը դառնում է այս տեքստերի ամենաբնորոշ հատկանիշներից մեկը: ԳԲԿԿ-ների հաճախակի գործածման միտումն ակնհայտ ազդակ է, որ դրանք ոչ թե բայերի ոճական տարբերակներ՝ այլ անհրաժեշտ, երբեմն էլ անփոխարինելի միավորներ են: Վերջիններիս գործառույթներն անտեսելով՝ դրանք դիտարկվել են որպես բայերի ոճական տարբերակներ: Լեզվի էվոլուցիան սակայն «հիմնավորում է» ԳԲԿԿ-ների կարևորությունը և ստիպում, որպեսզի Փիթեր Ֆոն Փոլենցը (1963a, 1964), Կառլ-Հայնց Դանիելսը (1963), Հերբերտ Քոլբը (1966), Հանս-Յուրգեն Հերինգերը (1968) և այլք զբաղվեն անվանական-բայական կապակցությունների ավելի խոր ուսումնասիրությամբ:

ԳԲԿԿ-ների առանձնահատկություններն ավելի ակնառու ներեկայացնելու նպատակով զուգահեռներ են անցկացվել հայերենի *հարադիր բայերի* հետ: Հայ լեզվաբանության մեջ վերջիններս

---

¹ Գերմաներենում գոյական եզրույթը, Substantiv/Nomen ձևերին զուգահեռ, արտահայտվում է նաև Hauptwort՝ գլխավոր բառ եզրույթով:

դիտարկվում են որպես բայական բարդություններ և հակադրվում են համադրական բայերին:

2. Հայերենի հարադիր բայերի ընդհանուր բնութագիրը

«Եթե հարցնեն, թե ինչն է ինձ ամենից շատ դուր գալիս հայոց լեզվում, իսկույն կասեմ՝ հարադիրները, հարադիր բայերն առանձնապես: Վերցնում ես մի որևէ գոյական, կողքին դնում մի բայ, և, խնդրեմ, հարադիր բայը պատրաստ է՝ վառ, տպավորիչ, պատկերավոր»: Լ. Հախվերդյանի «Զրույցներ լեզվի մասին» (1982) գրքից այս մեջբերումը պատկերավոր ներկայացնում է հարադիր բայերի ընդհանուր բնութագիրը, տեղեկություններ տալիս դրանց կազմության և նշանակության մասին:

Հարադիր բայերի առավել համապարփակ նկարագրությունը տվել է Ալ. Մարգարյանը՝ իր «Հայերենի հարադիր բայերը» աշխատությամբ: Ըստ նրա հարադիր բայերի մասին առաջին անգամ հիշատակվել է Կղեմես Գալանոսի «Քերականական եւ տրամաբանական ներածութիւն առ յիմաստասիրութիւնն շահելոյ» աշխատության մեջ (1966, էջ 22): Դրանց անդրադարձել է նաև Խ. Աբովյանը՝ կոչելով բարդ բայեր (Ալ. Մարգարյան, 196, էջ 23): Հարադրավոր բայերի լուսաբանման հարցում մեծ ավանդ է ունեցել Մանուկ Աբեղյանը: Նա ցույց է տալիս, որ դրանք բարդություններ են, որտեղ «բայն ու հարադիրը միասին ստանում են մեկ բառի նշանակություն և ըմբռնվում իբրև մի միություն և մեկ բառ . (Աբեղյան, 1931, էջ 172): Արսեն Այտընյանը ինչպես նաև Հրաչյա Աճառյանը հարադիր բայերը դիտարկում են որպես ոճական միջոց, դարձվածներ, որոնք կարևոր դերակատարություն ունեն լեզվում (1951):

Բայական հարադրական բարդություններ են կոչվում հարադրից և բայից կազմված բարդությունները, որոնք արտահայտում են իրենց բաղադրիչներից տարբեր՝ մի նոր նշանակություն:

Հարադրավոր բայերը միմյանցից տարբերվում են իրենց բաղադրիչների բնույթով, ձևաբանական կառուցվածքով ու իմաստով: Ալ. Մարգարյանը դասակարգում է դրանք երեք խմբերում.

1. Հարադիր բայեր, որոնք կազմվում են հարադրից ու բայից և գիտակցվում որպես ինքնուրույն բայական միավորներ: Ձևաբանական կառուցվածքով հատկանշվելով սրանք կոչվում են **հարադրավոր բայեր**:

2. Հարադիր բայեր, որոնք կազմվում են երկու (կամ ավելի) անկախ բայից և արտահայտում են իրար կապված ընդհանուր նշանակությամբ գործողություններ: Սրանք կոչվում են **զուգադրական բայեր**:

3. Հարադիր բայեր, որոնք հարադրվում են անորոշ դերբայից և *տալ* բայից՝ արտահայտելով **գոծողության պատճառականություն**: Հարադրավոր բայերի ևս մի խումբ կարող է միանալ *տալ* բային՝ կազմելով ավելի բարդ պատճառական հարադիր բայ, ինչպես՝ *բաց անել տալ* (Մարգարյան, 1966, էջ 161):

Զուգադրության տեսակետից մեզ առավել հետաքրքրական են առաջին խմբի այն հարադիր բայերը, որոնք իրենց բնութագրերով համընկնում են գերմաներենի ԳԲԿԿ-ների հետ: Խոսքը բայափոխման գոյականից և բայից կազմված հարադիր բայերի մասին է, որոնք հիմնականում կարող են փոխարինվել պարզ բայով, ինչպես օրինակ՝ *որոշում կայացնել-որոշել, բանակցություն վարել-բանակցել* և այլն:

3. ԳԲԿԿ-ներ և այլ բայանվանական կառույցներ

Վերջին շրջանի գերմանական լեզվաբանության մեջ տեղ են գտել բազմաթիվ ուսումնասիրություններ ԳԲԿԿ-ների լեզվաբանական առանձնահատկությունների մասին, որոնք կփորձենք սեփական մոտեցմամբ ամփոփել և դասակարգել: Դասակարգման համար ընտրված չափանիշները չեն հավակնում լինել սպառիչ, քանի որ դրանք հողվածի շրջանակներում՝ ԳԲԿԿ-ները սահմանելու և նման այլ կառույցներից կամ դարձվածային արտահայտություններից² տարբերակելու նպատակ են հետապնդում:

3.1. Իմաստաբանական առանձնահատկություններ

Իմաստային հատկանիշների հետևյալ նկարագրությունը հենվում է ԳԲԿԿ-ների ամբողջական իմաստի վրա՝ որ ներկայացվում է դրանց բաղադրիչների նկարագրության միջոցով:

- ԳԲԿԿ-ն մեկ իմաստակիր միավոր է, որում հիմնական իմաստի կրողը բայական հիմքով գոյականն է:

---

² Հայերենում սրանք բնականաբար որպես հարադիր բայեր են դիտարկվում, քանի որ այստեղ հարադրավոր բայի ըմբռնումը շատ լայն է: Գերմաներենում հստակ սահմանազատվում են այս տիպի բայ-անվանական կառույցներն ու դարձվածները:

- ԳԲԿԿ-ի կազմում գոյականն ունի բայական հիմք և շարահյուսական իմաստաբանության տեսանկյունից հանդես է գալիս որպես ստորոգյալ, ինչպես՝ *eine Entscheidung treffen* (որոշում կայացնել):

- Բայահիմքով գոյականը չունի վերաբերելի և կազմում է կառույցի ստորոգական միջուկը:

- Գործառական բայը գրեթե ամբողջությամբ օտարվում է իր նախնական նշանակությունից, սակայն դա չի նշանակում, որ այն միայն քերականական կարգերի ձևական կրողն է դառնում: Գործառական բայը կարող է տարբերակել գործողության կերպը: Հետևյալ օրինակներից առաջինը ԳԲԿԿ, իսկ մյուսը դարձվածային արտահայտություն է. *zur Einsicht bringen* (խոհեմության/ուշքի բերել) ԳԲԿԿ-ն կարող է մեկնաբանվել որպես «x-ը ներգործում է, որպեսզի y-ը խոհեմ լինի», մինչդեռ *zu Papier bringen* (թղթին հանձնել) արտահայտությունը պարզապես նշանակում է գրել:

- ԳԲԿԿ-ներում խիստ նվազում է նաև նախդիրի իմաստաբանական բովանդակությունը՝ սահմանափակվելով միայն հոլովական իմաստի գործառույթով:

3.2. Շարահյուսական հատկանիշներ

ԳԲԿԿ-ները իմաստաբանական հատկանիշներին զուգահեռ հանդես են բերում նաև շարահյուսական հատկանիշներ:

- ԳԲԿԿ-ները ստորոգյալ-արտահայտություններ են՝ բաղկացած բայահիմքով գոյականից և գործառությանից բայից, որոնք գերմաներենի շարահասությանը բնորոշ շրջանակ են կազմում:

- Առանձին բայահիմքով գոյականներ ուղեկցվում են նախդիրով:

- ԳԲԿԿ-ները կարող են փոխարինվել համապատասխան բայերով:

- Այս կապակցություններին ամենաբնորոշ հատկանիշը այն է, որ ինչպես գործառական բայերը, այնպես էլ գոյականները կարող են միանգամայն կանխատեսելի հաղորդակցական շարքեր կազմել, ինչպես՝ ա)

<i>in Bewegung</i>	}	<i>bringen</i> - շարժման մեջ բերել /գործի գցել, աշխատացնել/ <i>kommen</i> - շարժման գալ /սկսել շարժվել/ <i>sein</i> - շարժման մեջ լինել
--------------------	---	---

bleiben - շարժման մեջ մնալ
halten - շարժման մեջ պահել

բ)

<i>zur Sprache</i>	}	<i>kommen</i>	<i>խոսքի գալ /սկսել խոսել</i>
<i>zu Besinnung</i>			<i>խելքի գալ /սկսել մտածել</i>
<i>zur Aufführung</i>			<i>ներկայացման գալ /բեմադրվել</i>
<i>zum Ziel</i>			<i>նպատակին գալ /հասնել</i>

Դարձվածային միավորների, ինչպես օրինակ՝ "zu Papier bringen"-ի դեպքում, նման շարքեր կազմել հնարավոր չէ. *zum Blatt կամ *zur Schrift bringen* և կամ **zu Papier bleiben* կամ *machen* սխալ ձևեր են:

- ԳԲԿԿ-ի խնդրառության թելադրողը բայահիմքով գոյականն է, քանի որ գործառական բայը, գրկվելով բովանդակությունից, կորցնում է նաև խնդրառությունը:

- Բայահիմքով գոյականը հիմնականում հանդես է գալիս եզակի թվով, չունի վերաբերելի, ուստի հնարավոր չէ այն այլ կեպ նշել:

- ԳԲԿԿ-ում գոյականները որպես կանոն առանց հոդի են կիրառվում: Նախդիրի առկայության դեպքում հոդը ձուլվում է նրան:

- ԳԲԿԿ-ի բայահիմքով գոյականի՝ ածականական որոշիչով կամ որոշիչ երկրորդական նախադասությամբ ընդլայնման հնարավորությունը խիստ սահմանափակ է:

- ԳԲԿԿ-ների գոյականները հազվադեպ են ժխտվում "kein" (ոչ մի) ժխտականով, թեպետ վերջինս գերմաներենում առանց հոդի կամ անորոշ հոդով ուղեկցվող գոյականների ժխտման միջոցն է:

4. Հարադիր բայերի լեզվաբանական հատկանիշները

4.1. Ձևաբանական հատկանիշներ

- Հարադրական բայերը հակադրվում են համադրական բայերին և կազմում վերլուծական բայերի հատուկ խումբ:

- Հարադրավոր բայերն ունեն մեկ բառաշեշտ, որի մասին առաջինը խոսել է Մ. Աբեդյանը:

- Հարադիրները, որոնք բայերի հետ իրենց անջատ միասնությամբ հարադրական բայեր են կազմում, չեն պահպանում իրենց խոսքիմասային հատկանիշները:

- Հարադիրները չունեն խոսքիմասային սահմանափակումներ, ինչպես՝ *երևան գալ, դուրս թռչել, վրա հասնել, թափ հավաքել, փուլ գալ, մաս-մաս անել, թողնել գնալ* և այլն:

- Հարադիրը գործածվում է առանց թեքվելու, մինչդեռ՝ որպես ինքնուրույն բառեր, կարող են թեքվել:

- Առանձին գոյական հարադիրներ ի սկզբանե հոլովված են միանում բային, ինչպես՝ *լեզվին տալ, ձեռքից գնալ, աչքով անել* և այլն:

- Ջուգադրական բայերը (գալ-հասնել, պառկել-քնել) նույնպես հարադրավոր բայ են:

- Կրավորական հարադրավոր բայերը կազմվում *լինել* բայով, ինչպես նաև *-վ-* բայաձևանցի միջոցով, ինչպես՝ *մոռացվել-գնալ*:

- Հարադիր բայերը բնորոշվում են բային հատուկ բոլոր քերականական կարգերով:

4.2. Շարահյուսական հատկանիշներ

- Շարահյուսական շղթայում բայանվանական կապակցությունների առաջին բաղադրիչի ձևաբանական փոփոխությունների ենթարկվելու հանգամանքը փաստում է նրա ոչ հարադիր բայ լինելը: Օրինակ՝

Ձայն տուր, որ գա: /հարադիր բայ/

Ձայնդ տուր այս թեկածուին: /ոչ հարադիր բայ/

- Առանձին հարադիրներ հանդես են գալիս միայն հարադրավոր բայի կազմում, ինչպես՝ *կույզ գալ, թավալ գալ, թիկն տալ, ման ածել*:

- Հարադրավոր բայերը կարող են հանդես գալ դարձվածային միավորներում, ինչպես՝ սիրտը *բաց անել*, քիթը *վեր գցել*, գլուխը *քոր գալ*:

4.3. Իմաստաբանական հատկանիշներ

- Ի տարբերություն հարադիրների՝ միայն սահմանափակ թվով բայեր հարադրվելու հատկություն ունեն: Ըստ Ալ. Մարգարյանի՝ հայերենում այդ բայերը մոտավորապես 450-ն են:

- Հարադրվելու մեծ ներուժով են օժտված շարժում, տեղափոխություն, կամ դինամիկ գործողություն արտահայտող բայերը:

- Որոշ իմաստներ արտահայտվում են միայն հարադրավոր բայերով, ինչպես՝ *դուր գալ, ցույց տալ, առևտուր անել, հրաժեշտ տալ* և այլն:

- Հարադրավոր բայի բաղադրիչների միջև կապերն ու հարաբերությունները հավասարապես պայմանավորված են երկու բաղադրիչներով. մի դեպքում «հարադիրն է որոշում բայի բովանդակությունը՝ ինչ անելը կամ լինելը», մի դեպքում էլ «Բայը պահում է իր նշանակությունը, և հարադիր մասը... զորացնում կամ պարզում է բայի նշանակությունը» (Աբեղյան, 1931, էջ 171), առանձին դեպքերում էլ դրանք միասնաբար բոլորովին նոր նշանակություն են արտահայտում:

- Հարադրավոր բայի կազմում բայերը իրենց սեռային նշանակությունը չեն փոխանցում հարադրավոր բային: Դրանք ձեռք են բերում ինչպես իմաստային, այնպես էլ սեռային նոր արժեք, ինչպես օրինակ՝ *անել, առնել, դնել, տալ* պարզ բայերը ներգործական սեռի են, *մինչդեռ սիրտ անել, դեմ առնել, գլուխ դնել, ձեռք տալ* հարադրավոր բայերը չեզոք սեռի են:

5. ԳԲԿԿ-ների գործառական նշանակությունն ըստ ոլորտների

Ներկայացված չափանիշների միջոցով ԳԲԿԿ-ների բնութագրիչները կփորձենք հաջորդիվ ներկայացնել առանձին ոլորտներում:

Բերվող օրինակների հայերեն թարգմանությունների համարժեքության կամ անհամարժեքության հանգամանքը թույլ կտա նույն պնդումները կատարելու կամ մերժելու հայերենի հարադրավոր բայերի համար:

5.1. Ոճաբանություն

Ոճական խնդիրների լուծումն անկասկած ինչպես ԳԲԿԿ-ների, այնպես էլ հայերենի հարադրավոր բայերի առաջին և կարևոր գործառույթներից է: Հաճախ ոճով պայմանավորված՝ որոշ բառեր կամ արտահայտություններ փոխարինվում են համարժեքներով (G. Starke, 1975, s.158): Այս երևույթն առավելապես կիրառություն է գտնում այն տեքստերում, որոնցում առանձին իրողություններ նշանակող արտահայտություններ հարաբերականորեն հաճախ (միջինից բարձր) են հանդիպում: Օրինակ, հետևյալ նախադասության պայմանի

երկրորդական՝ և դրան հաջորդող հետևանքի նախադասության ստորոգյալները բովանդակությամբ կրկնվում են.

Ist eine in ausländischer Währung ausgedrückte Geldschuld im Inlande zu zahlen, so kann die Zahlung in Reichswährung erfolgen.

Եթե արտարժույթով արտահայտված դրամական պարտքը երկրում է վճարվելու, ապա վճարումը կարող է կատարվել այդ երկրի արժույթով:

Տվյալ դեպքում պարզ բայի՝ հաջորդ նախադասության մեջ ԳԲԿԿ-ով փոխարինումը պարզապես ոճական նշանակություն ունի և կատարվել է բառացի կրկնությունից խուսափելու նպատակով: (Օրինակը ԳԴՀ օրենսգրքից է՝ բնագրին հնարավորինս մոտ թրգմանված:)

ԳԲԿԿ-ների, առավել ևս հարադրավոր բայերի ոճական նշանակությունը չի կարելի թերաթևորել, քանի որ դրանք իրենց համադրման հնարավորությունների շնորհիվ օգնում են «ոճական բազմազան շերտերի և նրբերանգների տարբերակմանը» (G. Starke, 1975, s.159), հետևաբար շատ կարևոր են տարբեր տեսակի տեքստերի ոճական առանձնահատկությունների ընդգծման տեսակետից:

3.2. Իմաստաբանություն

ԳԲԿԿ-ները մեծ նշանակություն ունեն նաև իմաստաբանության տեսանկյունից: Ինչպես ցույց է տալիս պարզ բայերի և անվանական նկարագրական ձևերի (պարաֆրազների) համեմատությունը, վերջիններս ի վիճակի են լրացնելու գերմաներենի բայական համակարգի թերություններն ու բացերը (Daniels, 1963, s.32; Persson, 1981, s.28; Günther, 1976, s.120):

Թեպետ ԳԲԿԿ-ները բայ-անվանական այլ կապակցություններից տարբերակող ամենակարևոր հատկություններից մեկն էլ այն է, որ դրանք կարող են փոխարինվել համարժեք բայով, շատ հաճախ դրանք գործածվում են հենց այն դեպքերում, երբ համապատասխան բայերը, այնուամենաինիվ, չեն արտահայտում բոլոր այն իմաստային հատկանիշները, որոնք հանդես են բերում ԳԲԿԿ-ները:

in Betrieb nehmen - շահագործման հանձնել/սկսել շահագործել (*betreiben - գրադվել, վարել, շահագործել, աշխատեցնել)

zur Sprache bringen - խոսք բացել/քննարկման դնել, (*sprechen - խոսել)

in Rechnung stellen - հաշիվի առնել/ուշադրություն դարձնել
(*rechnen -հաշվարկել)

Այս ԳԲԿԿ-ներում թե բայերը, և թե բայահիմքով գոյականները հանդես են գալիս նոր իմաստային հատականիչներով, հետևաբար ԳԲԿԿ-ները անկախ և անփոխարինելի միավորներ են և այստեղ չի կարելի խոսել բայի մասնատման, (Von Polenz, 1963) կամ *բայի ձգած ձևի* (Schmidt, 1968; Tuchel, 1982, s.5) մասին: Այս կառույցներն ի վիճակի են փակելու այսպես կոչված «քերականական համակարգի բացը» (Von Polenz, 1963b, s.200):

ԳԲԿԿ-ները կարող են նաև ներկառուցվածքային փոքր փոփոխության միջոցով ստորոգյալի իմաստափոխություն իրականացնել: Խոսքը կերպային իմաստների ընդգծման մասին է (գործընթացի սկզբնական փուլ, ավարտման փուլ, հանկարծակի սկիզբ, գործընթացի դանդաղ, աստիճանական սկիզբ, չնախատեսված գործողության սկիզբ ու շարունակություն և այլն) (I. Starke, 1989, s.80):

Ձեռք բերելով ընդհանրական իմաստներ, ինչպես օրինակ՝ պատճառականության, գործողության սկզբի կամ շարունակականության, գործառական բայերը միանգամայն նոր որակ են ստանում: Դրա շնորհիվ է, որ գործառական բայերը ազատորեն համադրվում են բայահիմքով գոյականների հետ և կերպային իմաստներ տարբերակում:

*Der Frieden **brachte** alles **in Ordnung**.*

*Խաղաղությունը **բերեց** ամեն ինչ **կարգի**:*

Այս նախադասության մեջ ԳԲԿԿ-ստորոգյալը (P), որը վիճակ է արտահայտում, կազմած է *Ordnung* բայահիմքով գոյականից և *bringen* գործառական բայից, որը *ազդել* պատճառական ստորոգում է նշում: Ուստի նախադասության ամբողջական կառուցվածքը հետևյալ տեսքն ունի. «x-ը ազդում է, որպեսզի y-ը կատարի P-ն կամ որպեսզի P վիճակը լինի» (von Polenz, 1987, s.173): Գերմաներենում պատճառական իմաստով ԳԲԿԿ-ներ ձևավորելու համար արդյունավետորեն կիրառվում են *bringen - բերել, setzen - դնել, versetzen - առնել, stellen - դնել, geben - տալ, ziehen - քաշել* գործառական բայերը: Երբ լեզվում անհրաժեշտ նշանակությամբ համապատասխան բայ չկա, լեզուն դիմում է ԳԲԿԿ-ներին կամ այլ նկարագրական ձևերի: Օրինակ՝ *zum Stillstand bringen* (դադարի վիճակի բերել) ԳԲԿԿ-ի փոխարեն կարող էր գործածվել *veranlassen, dass etwas*

stillsteht (այնպես անել, որ ինչ-որ բան դադարի վիճակի գա) նկարագրությունը: Վերջիններս ակնհայտորեն ծանրացնում են խոսքը:

ԳԲԿԿ-ները կարող են նաև գործողության սկիզբ կամ ավարտ ցույց տալ: Խոսքը իրավիճակային կերպի մասին է: Դրանք ձևավորվում են, երբ «*x-ը ազդում է, որպեսզի ...*» պատճառական բաղադրիչը հանվում է, և արդյունքում մնում է «*այնպես է ստացվում, որ y-ը լինում է*» կառուցվածքը, ինչպես՝ *in Bedrängnis kommen* (ներն ընկնել), *in Vergessenheit geraten* (մոռացության մատնվել), *zu Ansehen gelangen* (հեղինակություն ձեռք բերել):

Եթե ինկոատիվ ԳԲԿԿ-ներից իրադրային կերպի իմաստը հանվի, կմնա շարունակականության իմաստը, որն արտահայտված է բայափյունով գոյականի իմաստում: *Sein* (լինել), *sich befinden* (գտնվել), *bleiben* (մնալ), *stehen* (դրված/կանգնած), *haben* (ունենալ) կամ *liegen* (դրված) գործառական բայերը ԳԲԿԿ-ներին հավելյալ իմաստ չեն հաղորդում, ուստի հանդես են գալիս որպես հակադրություն պատճառական կամ ինկոատիվ ԳԲԿԿ-ներին՝ տևականության կերպային իմաստն ավելի ընդգծելու գործառույթով.

in Abhängigkeit bringen - կախման մեջ գցել (պատճառական)

in Abhängigkeit geraten - կախման մեջ ընկնել (ինկոատիվ)

in Abhängigkeit sein - կախման մեջ լինել (շարունակական)

Ի տարբերություն առաջին երկու դասերի վերջիններս կարող են առանց իմաստային կորուստների փոխարինվել հոմանիշ բայով կամ ածականով: Այս պնդման համաձայն՝ *abhängig sein* - կախված լինել և *sich bewegen* - շարժվել արտահայտությունները հոմանիշ են *in Abhängigkeit sein* և *in Bewegung sein* ԳԲԿԿ-ներին: I. Starke-ն (1989, s.85) խոսում է ստատիկ բնույթ ունեցող գործառական բայերով կազմված շարունակական իմաստով ԳԲԿԿ-ների մասին, որոնք կարող են կապակցվել ինչպես վիճակ, օրինակ՝ *im Besitz haben* - (ունեցվածքում) *ունենալ*, այնպես էլ ընթացք արտահայտող գոյականների հետ, օրինակ՝ *im Sterben liegen* - մահճում պառկած լինել:

Չնայած նույնական շարահյուսական կառուցվածքներին՝ որոշ ԳԲԿԿ-ներ ակտիվ/ներգործական, իսկ մյուսները՝ պասիվ/կրավորական նշանակություն կարող են ունենալ: *In Verlegenheit bringen* - անհարմար վիճակի մեջ գցել/շփոթեցնել ԳԲԿԿ-ից ենթադրվում է, որ *x-ը բերում է y-ին*

շփոթության, այսինքն x-ը ազդում է, որ y-ը շփոթված լինի, իսկ zur Abstimmung bringen – համաձայնության բերել ԳԲԿԿ-ից հետևում է, որ x-ը բերում է y-ին համաձայնության, այսինքն x-ը ազդում է, որ y-ի միջոցով համաձայնեցում կատարվի:

Եթե բոլոր ԳԲԿԿ-ների գործառական բայը միշտ նույն իրադրային կերպն արտահայտեր, և կառույցը, որպես ամբողջություն, հնարավոր լիներ ակտիվ կամ պասիվ ներկայացնել, ապա այս թեման այլևս կկորցներ իր հետաքրքրականությունը: Այնուամենայնիվ, կա ԳԲԿԿ-ների մի տեսակ, որը չի արտահայտում ոչ պատճառականություն, ոչ սկիզբ և ոչ էլ շարունակականություն: Դրանք միայն կրավորականություն են արտահայտում, օրինակ՝ *Anerkennung finden* - ճանաչում գտնել կամ *eine Veränderung erfahren* - փոփոխություն կրել: Հետաքրքրական է, որ *finden* և *erfahren* բայերը ներգործական սեռի են. *ich finde meinen Schlüssel* - ես գտնում եմ իմ բանալին և *ich erfahre eine Neuigkeit* - ես մի նորություն եմ իմանում: Մինչդեռ եթե ինչ-որ մեկը *ճանաչում է գտնում*, ճանաչման ակտը ոչ թե նրանից է բխում, այլ տարածվում է նրա վրա, հետևաբար, գործ ունենք գործընթացի կրավորական ուղղության հետ (Kolb, 1966, s.174): ԳԲԿԿ-ի և կրավորական արտահայտության միջև տարբերությունը միայն կառուցվածքի երկրորդ մասում է: Կրավորական կառույցում գործընթացն արտահայտվում է պարտիցիպ II-ով (հարակատար դերբայ), մինչդեռ գործառական բայը պահանջում է բայահիմքով գոյական: Այս հատկանիշի շնորհիվ է, որ կրավորական ԳԲԿԿ-ները հիմնականում կիրառվում են ակադեմիական տեքստերում, որոնցում օբյեկտը հաճախ ներգործության է ենթարկվում, և որոնցում անխուսափելի է տարբեր երևույթների անվանականացումը: Հետևաբար ԳԲԿԿ-ները հարկ է դիտարկել ոչ միայն որպես կերպի տարբերակման միջոց՝ այլև կրավորականության այլընտրանք:

ԳԲԿԿ-ների հաջորդ գործառույթը «բայի բովանդակագրկման» միջոցով նրա գործառութային դաշտի ընդլայնումն է (Stötzel, 1965, s.23): Որպես գործառական բայեր *bringen* - բերել, *kommen* - գալ, *finden* - գտնել, *tun* - անել, *geben* - տալ բայերը ի վիճակի են կապակցվել շատ ավելի մեծ թվով գոյականների հետ, քան որպես ինքնուրույն բայեր, քանի որ վերջիններս կոնկրետ իմաստ ու պարտադիր խնդրառություն ունեն:

Ազատ կապակցելիությունը, ոչ միայն իմաստաբանության ոլորտի վրա է անդրադառնում, այլև շարահյուսության:

3.3. Շարահյուսություն

Ինչպես արդեն ասվել է, ԳԲԿ-ի խնդրառության կրողը բայաին գոյականն է կամ ավելի ճիշտ՝ գոյականի հիմքում ընկած բայը, մինչդեռ նախադասության շարահյուսության դիրքային պլանը, այնուամենայնիվ, գործառական բայով է կանխորոշվում (Abramov, 1978): Նախադասության լրացումները կանխորոշված են տվյալ բայի խնդրառությամբ, սակայն շարահյուսական դատարկ դիրքերի կարգավիճակով պայմանավորված, կարող են տարբերություններ լինել: Բանն այն է, որ շարահյուսական բացերից մեկն արդեն իսկ զբաղեցնում է ԳԲԿ-ի գոյականը, որին, սակայն իմաստաբանական մակարդակում ոչ մի իրողություն չի համապատասխանում: Արդյունքում, շարահյուսական մակարդակի մակերեսային կառույցի և իմաստաբանական խորքային կառույցների միջև հարաբերության համապատասխանության խզում է առաջանում (Lehmann, 1983):

Das Thema steht zur Diskussion – թեման քննարկման է դրված

Այստեղ *das Thema*-ն շարահյուսական ենթական է, իսկ իմաստաբանորեն՝ գործողության կրողը (Patiens): Փոխարենը *zur Diskussion* - *քննարկման համար* նախդրավոր արտահայտությունը զբաղեցնում է պարտադիր դիրք, սակայն գործող անձ (Agens), ներգործվող առարկա (Patiens), հասցեատեր (Adressat) կամ այլ տեսակի իմաստային հարաբերություններ չի արտահայտում: Այս փաստը մի կողմից հնարավորություն է տալիս ԳԲԿ-ին իմաստաբանական այլ իրողությունները կրճատելով էլ ավելի հստակեցնելու տվյալ իմաստը, մյուս կողմից, փոխելով շարահյուսական արժույթայնությունը և տեղափոխելով կարևոր լրացումները, օրինակ՝ ենթակայի դիրքը, հնարավորություն է տալիս հատուկ ընդգծելու դրանք:

*Man muss das Thema diskutieren*³. – Պետք է թեման քննարկել:

Das Thema steht zur Diskussion. – Թեման դրված է քննարկման:

---

³ Գերմաներենում անդեմ նախադասությունները կազմվում են *man* անորոշ անձնական դերանվան միջոցով, որը նախադասության ձևական ենթական է: Ստորոգյալը համաձայնեցվում է եզակի թիվ, երրորդ դեմքով:

Առաջին ասույթը ԳԲԿԿ-ով փոխարինելով՝ խոսողը կարևորում է գործընթացը ու միաժամանակ լեզվի խնայողություն կատարում: «Սուբյեկտիվացման» միջոցով օբյեկտը, խնդրից ենթակայի դերը ստանձնելով, գործընթացը առաջին պլան է մղում: Ընդ որում բայի դիրքերից մեկը կրճատվում է, ինչը որոշիչ նշանակություն ունի հասկացության ընդգծման և դրան առարկայական բնույթ հաղորդելու, այսինքն՝ լեզվական օբյեկտիվացման առումով:

Նշված գործառույթներին հարկ է ավելացնել նաև առկայական տրոհման գործառույթը. «ԳԲԿԿ-ի գոյականը, հանդես գալով նախադասության վերջին դիրքում՝ ունի ընդգծված հնչերանգ և վեր է հանում նախադասության բովանդակային միջուկը» (Daniels, 1963, s.93): Թեմա-ռեմա կադապարից հայտնի է, որ ասույթի կարևոր տեղեկություն պարունակող անդամները ձգտում են հնարավորինս դեպի նախադասության վերջ: ԳԲԿԿ-ի շնորհիվ հնարավոր է դառնում շեշտադրել ռեման՝ առանց վերադասվորության:

Morgen bringt er endlich im Betriebsrat seine Besorgnisse zum Ausdruck.

*Վաղը կբերի նա վերջապես խորհրդում իր մտահոգությունները արտահայտության: (Վաղը խորհրդում նա վերջապես կարտահայտի իր մտահոգությունները:)

Օրինակում երևում է, որ ԳԲԿԿ-ի գործառական բայի և գոյականի միջև տարբեր լրացումներ են տեղակայված, սակայն հիմնական շեշտը ընկնում է նախադասության վերջում բայահիմքով գոյականի վրա:

Հայերենի հարադրավոր բայերի բնութագրիչների ցանկում այս գործառույթը ևս ներկայացված չէ: Պատճառը, հավանաբար, հայերենի հարաբերական ազատ շարահատությունն է: Գուցե այս նույն պատճառով, հայերենագիտության մեջ պատշաճ ուշադրություն չի դարձվել նաև նախադասության առկայական տրոհման ուսումնասիրություններին:

Եզրակացություն

Հոդվածում ներկայացված փաստերը ցույց են տալիս, որ ԳԲԿԿ-ները գերմաներենի լեզվական համակարգում շատ ավելին են, քան պարզապես հիմնական բայի ոճական տարբերակ լինելը և հանդես են բերում միայն իրենց բնորոշ իմաստաբանական, բառակազմական և շարահյուսության հատկանիշներ: Ու չնայած ԳԲԿԿ-ների և հայերենի

հարադրավոր բայերի մի առանձին խմբի լիակատար համապատասխանությանը՝ հայերենագիտության մեջ վերջիններս դիտարկվում են բառակազմության տեսանկյունից և բնորոշվում՝ բարդ վերլուծական բայեր: Հետևաբար, ի տարբերություն ԳԲԿԿ-ների, հայերենի հարադրավոր բայերը ընկալվում են որպես մեկ բառային միավոր ու բնութագրվում են հենց այդ տեսանկյունից: Հայերենագիտության մեջ բայի համադրումը ցանկացած խոսքի մասի հետ, որտեղ առաջին բաղադրիչը շարահյուսական շղթայում չի թեքվում, դիտարկվում է որպես հարադրավոր բայ: Գերմաներենում ԳԲԿԿ-ի ըմբռնումը թեպետ ավելի նեղ է, սակայն վերջինիս ավելի շատ գործառույթներ են վերագրվում, քան հայերենի հարադրավոր բայերին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

REFERENCES

1. ԱԼ. ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ, ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՀԱՐԱԴՐԱՎՈՐ ԲԱՅԵՐԸ, ԵՐԱՆ, 1966, էջ 22: Al. Margaryan, Hayereni haradavor bayery', Erevan, 1966, p.22, (In Armenian)
2. ԽՍ. ԱՐՈՎՅԱՆ, ԵՐԿԵՐԻ ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ, հ. 5, Երևան, 1950, էջ 143: X. Abovyan, Erkeri liakatar jhoghovac'ow, h. 5, Erevan, 1950, p. 143-153, (In Armenian)
3. Մ. ԱՐԵՂՅԱՆ, Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1931, էջ 172: M. Abeghyan, Hayoc lezvi tesowt'yown, Erevan, 1931, p.172, (In Armenian)
4. Մ. ԱՐԵՂՅԱՆ, Հայոց լեզվի տաղաչափություն, Երևան, 1933, էջ 20: M. Abeghyan, Hayoc lezvi taghachap'owt'yown, Er&an, 1933, p.20, (In Armenian)
5. ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆ, Հայոց լեզվի պատմություն, մաս 2, 1951, էջ 287: Hr. Atwar'yan, Hayoc lezvi patmowt'yown, mas 2, 1951, p.287, (In Armenian)
6. Լ. ՀԱԽՎԵՐՂՅԱՆ, Զրույցներ լեզվի մասին, Սովետական գրող, 1986: L. Haxverdyan, Zrowycner lezvi masin, Sovetakan grogh, 1986, (In Armenian)
7. Abramov, B. 1978. "Über einige Regularitäten in den Valenzeigenschaften der verbalen Streckformen vom Bautyp "präpositionale nominale Komponente + verbale Komponente (in Bewegung sein, kommen,

- bringen). *Valence, semantic case and grammatical relations*. Hg. W. Abraham. Amsterdam: 1-8.
8. Daniels, Karl-Heinz. 1963. *Substantivierungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Nominaler Ausbau des verbalen Denkkreises*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
  9. Dyhr, Mogens. 1980. "Zur Beschreibung von Funktionsverbgefügen". *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik. Sonderband 1. Festschrift für Gunnar Bech*: 105-122.
  10. Günther, Heide, und Sabine, Pape. 1976. "Funktionsverbgefüge als Problem der Beschreibung komplexer Verben in der Valenztheorie". *Untersuchungen zur Verbvalenz*. Hg. Helmut Schumacher. Tübingen: Institut für deutsche Sprache: 92-128.
  11. Heringer, Hans-Jürgen. 1968. Die Opposition von "kommen" und "bringen" als Funktionsverben. *Untersuchungen zur grammatischen Wertigkeit und Aktionsart*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
  12. Kolb, Herbert. 1966. "Das verkleidete Passiv. Über Passivumschreibungen im modernen Deutsch". *Sprache im technischen Zeitalter* 19: 173-198.
  13. Lehmann, Sieghardt. 1983. "Zu einigen Problemen bei der Beschreibung von FVG". *Zielsprache Deutsch* 4: 42-46.
  14. Persson, Ingemar. 1981. "Das Funktionsverbgefüge mit dem Funktionsverb 'finden' – Eine semantisch-syntaktische Analyse". *Deutsch als Fremdsprache* 1: 25-32.
  15. Schmidt, Veronika. 1968. *Die Streckformen des deutschen Verbums. Substantivisch-verbale Wortverbindungen in publizistischen Texten der Jahre 1948 bis 1967*. Halle: VEB Max Niemeyer Verlag.
  16. Sommerfeldt, Karl-Ernst. 1980. "Zur Valenz von Funktionsverbgefügen". *Deutsch als Fremdsprache* 17: 294-297.
  17. Starke, Günter. 1975. "Zum Einfluß von Funktionsverbgefügen auf den Satzbau im Deutschen". *Deutsch als Fremdsprache* 3: 157-163.
  18. Starke, Ingrid. 1989. "Untersuchungen zur syntaktisch-semantischen Leistung von Funktionsverbgefügen im Deutschen (als Grundlage für eine automatische Analyse)". *Studia grammatica* XXX: 78-114.
  19. Stötzel, Georg. 1965. "Schwierigkeiten bei der sprachwissenschaftlichen Beurteilung des 'Nominalstils' ". *Muttersprache* 75: 17-23.

20. Tuchel, Horst. 1982. "Streckformen in der fachsprachlichen Kommunikation". *Sprachpflege* 31: 4 -6.
21. von Polenz, Peter. 1963a. "Funktionsverben im heutigen Deutsch. Sprache in der rationalisierten Welt". *Wirkendes Wort (Beiheft 5)*. Düsseldorf: 14-23.
22. von Polenz, Peter. 1964. "erfolgen' als Funktionsverb substantivischer Geschehensbezeichnung". *Zeitschrift für deutsche Sprache* 20: 1-19.
23. von Polenz, Peter. 1987. "Funktionsverben, Funktionsverbgefüge und Verwandtes. Vorschläge zur satzsemantischen Lexikographie". *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 15: 169-189.

ЭЛИЗА КАЗАРЯН - ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ЭКВИВАЛЕНТЫ В АРМЯНСКОМ

Ключевые слова: функциональный глагол, именной стиль, устойчивые глагольно-именные сочетания, вид глаголов, род глаголов

Устойчивые глагольно-именные словосочетания в немецком, оказавшись в поле зрения языковых критиков, долгое время не входили в рамки интересов исследователей. Их семантико-синтаксические свойства стали предметом исследования лишь со второй половины 20-ого века. В 60-ых годах лингвисты начали анализировать тенденцию развития номинального стиля, присущего в особенности академической, официальной и профессиональной сферам языка .

Целью данной статьи является анализ устойчивых сочетаний с функциональными глаголами и их компонентов в немецком путем их сопоставления с соответствующими эквивалентами в армянском для выявления их семантико- синтаксических характеристик.

Эти сочетания представлены как самостоятельная субкатегория, занимающая промежуточное положение между семантикой, синтаксисом и словообразованием.

ELIZA GHAZARYAN - THE USE OF FUNCTIONAL VERB-SET EXPRESSIONS IN GERMAN AND THEIR ARMENIAN EQUIVALENTS

Keywords: *functional verb, verbal-nominal set, individual style, phrasal verb, aspect, voice*

The functional structures in German were criticized by the linguistic critics, but for a long time they have not been a research object. The semantic-syntactic characteristics of these structures became an object of study not until the second half of the 20th century. In the 1960s, linguists began to analyse the tendency to use the nominal style, especially in the academic, official and professional field.

The main purpose of the article is to analyze the functional structures and their components in German by comparing them with the corresponding equivalents in Armenian to reveal their semantic-syntactic characteristics.

These constructions are being interpreted as an autonomous subcategory placed between semantics, syntax and word formation (morphology).

Ներկայացվել է՝ 26.04.2022

Գրախոսվել է՝ 28.04.2022